

Koloreak Arabako euskal toponimian

Luis Mari MUJICA

Arabako euskal toponimiak baditu berezitasun estimagarriak, batez ere, mendebal eta hegoaldeko euskararen lekukotasunaren aldetik. Hain zuzen, lexikoan aipatzekoak dira bertan ematen diren mendebalde eta ekialdeko isoglosa batzuen alternantziak, hala-nola, *soro/solo*, *aritz/aretx*, *eleiza/elexa* (*eleja*). Ñabardura horiek, batez ere, Aranaldea (Kontrasta, Sanbizente Aranakoa, Alda) eta Gipuzkoa eta Nafarroako Burundarekin mugakide diren eskualdetan ematen dira. Aizkorripeko Asparrenan, Donemiliagan, Agurainaldean, Barrundian, Ubarrundian, eta Iruraraitz-en ere, atzemangarri dira halako dudamuda fonetikoak.

Fonetikoki interesgarria da bertako euskal toponimia, ezen toki anitzetan euskara gaztelaniaren albokide izan da mende anitzetatik hona, eta ondoren gure mintzairaren ordezkatzaille. Fenomeno horrek eragin apartak ukan ditu, adibidez, *u*, *i* - *e* irekieretan (buru boro, Solatxi *Solatxe*, beiti *betxe* kasuetan), eta *z/s* < *j* prozedura belarizantean (Basalde *Bajalde*, Basauri *Bajauri*), –edo eta *br* moduko konsonate– pilaketa sekundarioan –gaztelaniar azentu toniko arrotzagatik– (Mugaburu Mugaburo < *Mugabro* toponimoan bezala).

Arabako toponimiaren geruza fonetikoki gaztelaniaren ukituaz joa kausitzen da, eta hori atzeman dugu egun biltzen eta aztertzen ari garen Arabako toponimia tradizionallean.

Arabar toponimian lau dira, nagusiki, agertzen diren koloreak, hots, *zuria*, *gorria*, *beltza* (*baltza*) eta *urdina*. Horiekin batera aipatzekoak dira *ilun/ bel* (oscuro) ñabardurak. Kolore zenbaitek se-

mantika exozentrikoa har dezake, honela *gorriak* "rojo, colorado" "pelado" eta "seco" delakoaren semantika (*Aizkorri*, *Askorri*, *Lugorri*, *Logorri* kasuetan), *beltzak* "negro" eta "oscuro" rena (*zubel*, *zumel* "coscoja, árbol o madera de hoja "oscura" / *zur-bel(tz)-etik*) (*Zubeldia*, *Zumelzu*, *Arbeltegi* / *Arbelaitz* "roca de piedra oscura" toponimoak) (eta, batzuetan, "bortitza" rena *iparbeltza* "viento cierzo muy fuerte" hitzean), *zuriak* "blanco" eta "claro" ("piedra caliza", "tierra arcillosa (?)"-rena (*Atxuri*, *Luzuri*, *Bidazuri*), eta *urdinak* "azul" eta "piedra caliza"-rena (*Aiurdin*, *Atxurdin* toponimoetan) -eta, nolabait, *gris-arena* ere bai *Zumaurdin* / *Zumurdin* (Iruraiz, Burgelu) fitonimoan bezala.

Alpatzekoak dira, orobat, *narbar* "pardo, grisáceo" (*Ariznabarreta*, *Pagonabarreta*, *Amenabar*) eta *-arre* "color de la tierra", "color terroso oscuro" (*Uharrea* / *ugarrea*) eta *berdea* (*Bideberdea*, *Landa-berdea*, *Aresberdetxokoagaburua*).

Hona Arabako zenbait eskualdetan toponimian aurkitzen den *marginodun* onomastika:

I.- ASPARRENA

Zuri Sorasuri, *Etxezuri*, *Zurieta*.
Gorri Bustingorri (*Gustingorri*), *Illaragorri*
Urdin Aiurdin.

II.- DONEMILIAGA (SAN MILLAN)

Balza / *beltza* *Muninbalza*, *Loibalza*
Ilun Arilun
Zuri Bidezuri, *Landazureita*, *Martxatxurieta*, *Luzuriaga*, *Andazurieta*
Gorri Burgorri.

III.- BARRUNDIA

Gorri Aizkorri
Zuri Bidezuriarte, *Atxuri*
Urdin Atxurdinzar.

IV.- ZIGOITIA

Zuri Begizuriaran (izengoti bidez), Arrizuri, Atxuri, Iturrisuri.
 Gorri Rotagorri, Pelogorri (izengoiti bidez), Lugoerri, Perrangorri,
 Larragorri, Iturriogorri, Iñerragorri, Bidegorrieta, Askorripea,
 Madarigorriaga, Bidegorrieta.
 Urdin Arriurdin, Aiurdin, Ajurdin.
 Beltz (baltz) Iturbalz, Iñerbaltz, Iñarbalza.

V.- AGURAINALDEA

Urdin Urdinzarreta, Aiurdin.
 Zuri Bidaizuri (Bidazuri).
 Baltz Iturbalz
 Ilun Basalluna

VI.- IRURAITZ

Gorri Bolugorrieta, Bulgorrieta, Logorrieta.
 Zuri Mendizuri, Okaranzurieta.
 Urdin Zumurdin
 Ilun Arrilun.
 Nabar Zuaznabar.

VII.- UBARRUNDIA

Urdin Aitzurdin, Arriurdin, (Arriordin).
 Gorri Bidegorrieta.

VIII.- GANBOA

Gorri Iturgorri (fuente ferruginosa?), Arrigorri (Arrigorre).
 Urdin Zumaurdineta.

IX.- ARRATZUA

Zuri Arrizuriaga.
Gorri Larragorri.
Urdin Urdintximisua.
Berdea Bideberdea.

X.- KONTRASTA

Gorri Idoigorria, Askorribea.
Zuri Bargasuri.
Baltz Lubalza.

XI.- ALDA / ULLIBARRI

Urdin Atxurdin, Arriurdina.
Gorri Eskorripea
Zuri Akaranzurieta.
Baltz Lubalza, Loibalza.
Berdea Aisperde, Aisperdea.

XII.- SAN BIZENTE ARANAKOA

Gorri Illarragorri, Askorrieta, Illarragorri, Illarragorriandia, Illarrago-
rritxikia, Bidagorri.
Urdin Arriurdin.
Zuri Artezuria, Iturrizurieta, Okaranzurieta (*Okaranzurieta).
Baltz Irarrabalza.
Ilun Basoiluna.
Berde Millaberde (*Villaverde)

XIII.- BURGELU

Urdin Zumurdin, Zumaurdineta, Arriurdin.
Gorri Urgorria (*agua ferruginosa?), Arrigorria, Arrigorriaga.
Berde Lanberde, Landaberde.

XIV.- DULANTZI

Gorri Lugorri, Aizkorri, Algorri
Balz Lurbalza
Urdin Arriurdin.

XV.- LEGUTIOALDEA

Gorri Iturrigorri
Baltz Lubalza, Ubelza (Ubalza?).

XVI.- ARAMAIO

Baltz Letabaltz, Letabaltz, Zumelzubideazpi (zumel "madera oscura o negra" = coscoja), Basobaltz.
Gorri Lugorri, Urdin.
Zuri Atxurikogaña, Arzuriaga.

XVII.- ZUIA

Ilun Rikillun (*E)rrrekaillun), Pagilun (*Pagailun), Pakillun, Trakillun, Iturlun.
Zuri Zuzurriaga (*Zurzuriaga), Lauzuri, Landazurieta, Luzurieta, Solazuri.
Gorri Okarangorri, Logorri.
Berde Aresberdetxokoagaburua.

XVIII.- URKABUSTAIZ

Berde Landaberde
Gorri Logorri, Turgorri (*Iturgorri).
Zuri Saratxuri, Landazuri.

XIX.- LAMINORIA

Beltza (baltza) Aranbalza, Bagadibalza.
Urdin Atxurdin.

Gorri Okarangorri.
Zuri Bustinzuri.

XX.- ARRAIA (MAEZTU)

Urdin Atxurdina.
Gorri Ilarragorri, Askrori, Larragorri, Ligorri (*Lugorri), Eragorrieta.
Zuri Luzuri, Iturzurietaña, Solazuri.
Beltza (baltza) Irarbalza.

XXI.- TREVIÑO

Zuri Zuriate, Urzuria, Zuriaga, Aranzuri (*Aranzuri).
Gorri Orriagarri (*Orriagorri?), Parragorri, Mendigurria (*Mendigo-
ria), Langorria
Beltza (baltza) Alanbalza (*Aranbalza).
Berde Turriberde (*Iturriberde), Turruberde, Turroberde.

XXII.- KOARTANGO

Gorri Logorri (*Lugorri).

Jatorri arrotza edo erromanikoa duten kasuetan *-oria* kolorea ere azaltzen da (lat. *aurea* monoptongatuak *oria* eman baitu Errioxako mintzairan, Santa Aurea *Santa Oria*); beraz, gaztelania arkaikoan *gualdo* eta *amarillo-ren* ondoan, *oria* ere bada, gaztelania modernoan ere presente egon dagoena (J. R. Jiménez poetak "las abejas ori-negras", *Platero y yo* liburuan). *Valoria*, *Villoria*, *Montoria*, *Fontoria* (*Hontoria* / *Ontoria*) toponimoak (Gaztelan, batez ere) horren lekuko dira. Euskal Herrian badira *Villoria* (Nafarroan Lana ibarrean) eta *Montoria* (Arabian).